

Glücklich: Reformace v Anglii a v oblastech jazyka francouzského (str. 331-345)

JAN CALVIN A ŽENEVA

Jan Calvin (pravým jménem *Cauvin*) narodil se 10. července 1509 v Noyonu v Pikardii. Jeho otec Gerard se stal velkou pílí důležitým právním pomocníkem kleru v tomto biskupském městě, v kteréžto funkci se dostal se svými mandanty do sporu a dokonce pro tyto spory na konci života upadl do církevní klatby, v níž i zemřel. Před tím dovedl svému mladšímu synovi Janovi opatřiti benefícia, která mu umožnila studovati v Paříži, kamž se odebral, aby se připravoval na dráhu duchovní. Záhy bylo poznáno jeho veliké nadání, píle a zralost duševní. Vstoupil do koleje de la Marche, kde na něho působil *Mathurin Cordier*, přívrženec nové kultury humanistické, vynikající pedagog a nejlepší současný latinista. Potom však přešel Calvin na kolej Montaigu, kde vládl pověstný scholastik Béda, nepřítel všech novot, Erasma i Lefévra. Tu vládlo zejména studium Tomáše Aquinského, a tak měl Calvin příležitost poznati oba proudy, které se tehdy už ostře potíraly. Nabyt při tom pronikavého vzdělání logického, obratnosti v analysování, definování a dokazování; jsou to vlastnosti, kterými později tak skvěle vynikal. Než otec jeho, který byl tehdy právě uvízl ve sporu s kapitulou, rozhodl, že se má věnovati studiu právníckému. Jistě mnoho z jeho rodinných poměrů vedlo k tomu, aby mladý Calvin od počátku neměl duchovenstvo ve zvláštní úctě a lásce, když vedle otce byl klatbou stížen i jeho starší bratr, který se ujal dědictví otcovského. Je pravděpodobné, že tresty, které už tehdy stíhaly luterské kacíře v Paříži, neušly jeho pozornosti a zvláště zakročení proti kruhu Lefévrovu. A tak v roce 1528 nalézáme jej v Orleansu, proslaveném studiem právníckým. Od-

tamtud přešel do Bourges a pilně se v obou místech věnoval studiu Institucí práva římského a Digest. Tato právnická kultura zjemnila a zdokonalila jeho schopnosti analytické a usuzovací. Později cituje Ulpiana s touž lehkostí jako apoštola Pavla a nemá k právu toho vnitřního odporu mystika jako Luther. Osvojuje si též znalost řečtiny a hebrejštiny. Smrt otce je přivedla zpět do Paříže a tam studuje na královské koleji založené Františkem I. Tehdy r. 1532 vydal tiskem první svůj spis, komentář k Senecovu dílu, „*De clementia*“; vliv stoického moralismu splýval u něho tehdy s vlivem křesťanské filosofie Erasmovy a zároveň došlo k jeho sblížení se souvěkými proudy francouzského *reformismu náboženského*. Tak zrála v jeho nitru chvíle, kdy poznal naprostý rozpor mezi svým ideálem náboženským a starou církví. A ohromující dojem, který v něm toto poznání způsobilo, je asi ono „*náhlé obrácení*“, o němž sám mluví v „*Komentáři k žalmům*“ z r. 1557. Bylo to nepochybně dovršení dlouhého tichého vnitřního vývoje, o němž na rozdíl od Luthera Calvin nám podal jen skoupé nápovědi a který předpokládal i důkladné studium Písma.

Provedl pak roztržku s církví s neúprosnou důsledností. Není tu váhání ani mravních krisí jako u Luthera. Calvin se odeběře do svého rodiště a tam se vzdá všech svých beneficií; nechce mít již nic společného s církví, od níž se vnitřně oddělil, a své nové přesvědčení propaguje pak všude, kam přichází. Pochopíme, že tu ho už nemohl upokojovat ani kompromisní reformismus kroužku v Meaux. V Paříži se tehdy seznámil s Vilémem Farelem, který také patřival ke druhům Lefévrovým, ale byl se zatím též naprosto rozešel s římskou církví. Již na sklonku r. 1533 byl nucen Calvin opustit Paříž pro podíl, který měl na okázalém projevu svého přítele *Copa* při nastoupení rektorátu universitního. Pobyl některou dobu na jihu francouzském, až ho r. 1534 aféra plakátová přinutila k útěku do *Basileje*. V tomto důležitém kulturním středisku již tehdy byla provedena reformace mírně zwingliánského rázu; a Calvin se tam dále vzdělával, nad jiné v hebrejštině, a vstoupil ve styk s předními reformátory švýcarskými, zejména s Jindřichem Bullingerem, nástupcem Zwingliho v Curychu.

V Basileji r. 1536 vyšlo první vydání díla „*Institutio religionis christianae*“. František I. své pronásledování francouzských protestantů odůvodňoval před německými protestantskými knížaty především tím, že prý lidé jím postižení jsou buřiči sklonů novokřtěneckých — německá knížata právě tehdy byla zaměstnána pokořením novokřtěneckého odboje v Münsteru. Proto Calvin, aby odvrátil tuto nebezpečnou pomluvu od francouzských přátel, předeslal dílu připis ke králi Františkovi, v němž hájí své souvěrce způsobem neobyčejně výmluvným plným jemné důstojnosti. Nežádá si pro ně tolerance jako ústupku, nýbrž jako práva. Přípis je snad nejlepší současná obrana reformace, která přirozeně také mohutně působila na evangelíky francouzské a přispěla k rozšíření vlivu Calvinova mezi nimi. Instituce není polemický spis, hledící k jednotlivé otázce, nýbrž výborný, v sobě uzavřený systém, který nemohl napsati než duch, jenž problémy vnitřní viděl s jasností věcí vnějších a který se předmětem po léta zabýval. Autor později spis vybudoval i rozšířil, ale nikoli přebudoval.

Ve svých základních úvahách se Calvin s Zwinglim shodoval v tom, že u něho základem, východiskem i cílem všeho náboženského myšlení byla idea Boha. My tu nejsme pro sebe, nýbrž pro Boha; proto musí nejen náboženství, nýbrž každá činnost lidská sloužit Bohu, to jest cti boží. Boha můžeme poznati jen věrou, ale pouze jen to, co nám Bůh o sobě řekl. Proto si nemůžeme o Bohu dělat také nějaké vlastní představy. Abychom poznávali a zbožňovali Boha a ne nějaký výtvar rozumu, nesmíme tudíž o něm mysliti něco jiného, než co nám sám o sobě zjevil. Bůh to, co chtěl, abychom o něm znali, zjevil nám v Písmu. Calvin je přesvědčen, že pomocí Ducha svatého dojdeme vždycky ke správnému výkladu Písma, když máme na mysli vždy úplnou souvislost všech částí zjevení. Jemu je Písmo jasné jako článek Digest. U žádného reformátora nesplývá tak přesně v jedno představa Boha i jako stvořitele a vládce, spasitele a soudce. Víra nemůže znáti vůli a lásku boží než skrze Ježíše Krista, středisko zjevení. Teprve, když Bůh je poznán jako spasitel, je poznán jako tvůrce. Ale Krista známe jen Písmem a církve nesmí hlásat nic jiného, než co je v Písmu obsaženo. Bůh od věčnosti určil jisté lidi k zatracení i ty, kteří se ještě nenarodili a ničím neprohřešili. Tomu máme prostě věřit — příčiny toho nám nezjevil, jen apoštolem Pavlem nám projevil, že jisté lidi od věčnosti vyvolil, jiné zavrhl. O *praedestinati* můžeme vědět tedy jen, co nám Písmo povídá, neboť Bůh nám o ní řekl jen to, co chce, věda, proč neřekl více. Jestliže tedy list Pavlův ke Galatským naplnil Luthera vášnivou nenávistí ke skutkům, na Calvina více působil list k Římanům svými názory praedestinačními. Ale i když na rozhodnutí boží o vyvolení nebo zavržení tedy nemá vliv lidské chování, přece nás nutí, abychom přijímali všechny spasné prostředky nám poskytnuté a odmítali každou pochybnost o svém vyvolení jako nebezpečné pokušení a s plnou důvěrou šli cestou, kterou nám Bůh ukazuje, i když je nám utajen výsledek. Vůbec Calvin

postupem stále větší měrou používá nauky o praedestinkci k tomu, aby o ni opřel jistotu spásy. Zákon i milost vydané po pádu ukazují na dovršení, které teprve nastane na onom světě; odtud eschatologický rys v Calvinově theologii.

Podle Písma a ustanovení Kristova v církvi mají býti *čtyři úřady*, za první kazatelský úřad ke správě slova božího, za druhé učitelský úřad, aby udržoval čistotu tohoto slova, za třetí úřad starších pro církevní kázeň a za čtvrté úřad diakonů ke správě nadání církevních, chudinství a ošetřování nemocných.

Po vydání Instituce odebral se Calvin do *Ferrary*, na dvůr vévodkyně *Renáty*, francouzské princezny reformaci příznivé, a když ho odtud inkvisice vypudila, vrátil se na sklonku r. 1536 do německé oblasti. Cestou se zastavil v Ženevě, netuše, že se tak octl v městě svého osudu životního, kde měl vytvořiti vrcholné dílo směru evangelického, proti němuž jiný poutník, skoro v téže době severní Itálií procházející, Ignacius Loyola, pak postaví svůj opačný dějinný klad, opřený rovněž o železnou sílu osobnosti a pevné vědomí božského poslání.

V *Ženevě*, někdejší stoličném městě dávných králů burgundských, rozkvetlém obchodním ruchem spojujícím oblast německou s vlašskou i francouzskou, srážela se v dlouhých zápasech snaha po dokonalé samostatnosti městské obce s úsilím hrabat, později vévod savojských, začasť i držením biskupské důstojnosti v Ženevě zesilovaných, o to, aby město přičlenili k svému rostoucímu panství. Strana neodvislosti v městě našla oporu především v sousedním Freiburgu i Bernu, jimž rovněž záleželo na tom, aby územní moc vévod savojských se příliš nerozrostla v končinách těchto, pro ně tak důležitých. Hlavně pomocí *Bernu* roku 1531 Ženeva opravdu se zbavila posledních zbytků nadvlády biskupské i moci savojské, při čemž Bern v odměnu si činil potom nárok na jakousi volnou svrchovanost nad ní a také rozšířil své území v samém sousedství Ženevy na újmu vévody savojského. Bern měl také nemalou zásluhu o to, že v městě se stále větší měrou šířil protestantismus, který již tam měl přívržence. Šíření jeho bylo usnadněno pokleslým vzděláním místního duchovenstva a také chováním posledního biskupa, který se ani před rozhodujícími boji o samostatnost o město mnoho nestaral. Hlavně opíraje se o tuto podporu bernskou po nabytí samostatnosti, dostal se do města bývalý člen kroužku Lefévrova, *Vilém Farel*, vášnivý lidový kazatel krajně útočného temperamentu, který byl už před tím získal protestantismu curyšského vzoru Neuchátelsko a jiné přilehlé končiny, jež Bernu podléhaly. Tím francouzský protestantismus, doma právě těžce pronásledovaný, získal v těchto románských krajích bezpečné útočiště; to jest hlavní význam tehdejšího Farelova působení. Vlivem Farelovým a některých jeho přátel protestantismus nabývá v Ženevě stále více půdy.

Dochází tu i k bouřím obrazoboreckým, až nová víra byla prohlášena za státní náboženství; ale tuhou kázeň mravů, o jakou Farel usiloval, se mu zavést nepodařilo v městě živém, veselém, kde bohaté vrstvy i po odklonu od Říma setrvaly při bujném a volném způsobu života mravního. Proto jakmile se Farel dověděl, že se Calvin v Ženevě zastavil, s největším důrazem jej žádal, aby v městě zůstal. Viděť, že autor „Instituce křesťanského náboženství“ má vlastnosti organisátora

i schopnosti teologické, které jemu samému chyběly. Tím se začíná nová epocha reformace v Ženevě, která do té doby byla spíše pouhou odnoží reformace bernské, kdežto nyní jí vtiskuje Calvin pečeť své silné individuality.

Jak to bývá po dlouhých bojích, byly náboženské poměry ženevské v prvních letech samostatnosti velmi neurovnané. Calvin zasáhl do nich především vypracováním „*Artikulů o řádu církevním*“, v nichž plně do popředí vystupuje, v čemž se jeho nazírání na církevní kázeň lišilo od názorů jiných reformátorů švýcarských. Při zavedení nové církevní kázně běželo hlavně o to, aby k večeři Páně, nejdůležitějšímu aktu náboženskému, byli připouštěni jen ti, kdo svou věrou a neposkvrněným životem toho byli hodni. Calvin však chtěl, aby rozhodování o tom bylo v rukou církve a ne v rukou státu, a tu je zárodek těžkých konfliktů s městskou správou ženevskou. Měl za nezbytné, aby po vzoru apoštolském církev a nikoli světská vrchnost měla právo exkomunikace, když by ani soukromé, ani veřejné pokárání v kostele nemělo účinku. V ostatních církvích švýcarských exkomunikace, pokud zůstala, byla vcelku vykonávána státními orgány, které měly vůbec v rukou dozor nad konáním církevní kázně a zpravidla krotily přílišnou horlivost kazatelů. U Calvina je to duch církevní neodvislosti, který jej činil v této věci naprosto neústupným. K tomuto rozporu připojily se ještě jiné; vykonávání přísahy na předepsané vyznání se protahovalo a nebylo nijak všeobecné. V Bernu tehdy nabytí vrchu luteranisující směr a Bern, který si osoboval jakýsi patronát nad kazateli ženevskými, žádal, aby Ženeva se přizpůsobila jeho řádům (podržení křtitelnic, hostie a některých svátků mimo neděli). Calvin nebyl v těchto věcech nikterak neústupný, ale úprava ceremonií neměla být provedena z rozkazu vrchnosti, nýbrž po rozhodnutí švýcarské církevní synody. Když nedošlo k dohodě, odepřeli Calvin a Farel konati večeři Páně podle ritu bernského, prohlásivše na kazatelně před vzrušeným shro-

mážděním, že příčinou odporu jejich nejsou ony ceremonie, nýbrž že lid ženevský pro stálé spory není k svatému aktu dosti připraven. Následkem toho byli z města vypovězeni.

Farel našel nové působiště v Neuchâtelu, kdežto Calvin byl pozván *Martinem Bucerem* do Štrasburku. Štrasburk byl tehdy důležitým střediskem náboženským, kde na sebe narážely a všelijak se prolínaly vlivy reformace zwingliánské i luterské a vůbec kultury německé a francouzské. V městě tehdy vlivem Bucerovým vládlo umírněné zwingliánství, školství bylo *Janem Sturmem* přivedeno na vysoký stupeň; štrasburská akademie byla tehdy proslulá v celém protestantském světě. Do Štrasburku dříve než do Ženevy se hrnou evangelíci jinde pronásledovaní a tak se tam utvořila francouzská evangelická obec, složená vesměs z uprchlíků pro víru, která čítala asi 140 rodin; jejím kazatelem se stal Calvin. Po celém evangelickém světě bylo známo Bucerovo pohostinství, s nímž přijímal ve svém domě cizí souvěrce, a názorné líčení, plné malebných detailů o Bucerovi, Calvinovi i ostatních reformátorech štrasburských nám o tom zachoval bratr *Matěj Červenka*, když r. 1540 byl Janem Augustou poslán do alsaské metropole. Calvin z obce své učinil vzornou obec, ale přizpůsobil se řádům štrasburským, neučiniv ji docela samostatnou; jen v tom šel plně vlastní cestou, když později žádal, aby ti, kdo chtěli býti přípuštěni k večeři Páně, předem se mu ohlásili, aby takto měl možnost odmítnouti zřejmé hříšníky. V celku srovnal se s bohoslužebnými řády, jaké tehdy byly v Štrasburku, a přenesl je značnou měrou později do Ženevy. Seznal tam také cenu kostelního zpěvu, kterého v Curychu nebylo. Proto vydal r. 1539 první francouzský žaltář, obsahující žalmy tak, jak je přebásnil *Clement Marot*. Téhož roku přepracoval úplně své první vydání Instituce, a toto druhé vydání stalo se nejcennější protestantskou učebnicí, obsahující celou dogmatickou vědu kromě exegeze. Takto přepracované své dílo vydal francouzsky a tím se rázem zařadil mezi nejlepší prosaické spisovatele francouzské. Překvapuje jako v latinském textu lehkost, s níž dovede vášnivě pohnutou plnost náboženského přesvědčení líti v křišťálové formy. Francouzské vydání Institucí přispělo pak nemálo k tomu, že Calvinův vliv na francouzské protestanty převážil vlivy všech ostatních reformátorů. Ve Štrasburku kde se též oženil, vůbec nesmírně se rozšířil jeho politický obzor. Tehdy se seznámil i s Melanchtonem a vzniklo z toho přátelství, které trvalo až do smrti; za to s Lutherem se Calvin nikdy nesetkal. V letech 1539-1541 účastnil se jako zástupce církve štrasburské náboženských roků v *Hagenavě*, *Wormsu* a *Řezně* a podporoval úsilí francouzského vyslance o spolek mezi Františkem I. a německými protestantskými knížaty. Zároveň jeho bystrozrak, ač neuměl německy, dobře seznal všecky slabé stránky německého protestantství i německého státního zřízení. V Štrasburku dokonal se tak duševní vývoj reformátorův, i jest nyní nábožensky i theologicky ucelen.

V prvním vydání Instituce jevil se především žákem Lutherovým zejména naukou o přirozenosti lidské a hříchu i důsledcích, které z nich vyvozuje. Také vliv Melanchtonův lze tu sledovati v kapitole o svátostech, o přirozeném poznání Boha, o zákonu mravním, všeobecně vštípeném ve svědomí. Než při všech těchto vlivech

projevuje se ve formulaci těchto problémů již tehdy jiný duch a ten se stává stále silnějším. Vydání Instituce z roku 1539 pak už ukazuje, na kolik se Calvin vzdálil od Luthera, dostav se pod silný vliv Bucerův, takže se může mluvit o tom, že Bucer vedle Písma a Luthera je další duchovní otec jeho. Prostřednictvím Bucerovým pronikají do Calvinovy soustavy i základní myšlenky Zwingliho, takže jeho soustava náboženská, ač dílo veskrze originální, je velkolepou syntesou všech problémů náboženských, s kterými reformátoři zápasili.

Zatím co Calvin dlel v Německu, došlo v Ženevě k úplnému převratu v jeho prospěch. Noví kazatelé nedovedli dosáhnouti oblíbenosti ani potřebné autority a dosavadní rozpory vybíjely se stále prudčeji. K tomu byla s Bernem učiněna smlouva, velice nevýhodná pro majetková práva Ženevy k dřívějším církevním ústavům venkovským, spojeným s biskupstvím ženevským. Proto přívrženci Farelůvi a Calvinovi nabyli v městě opět vrchu. Jediný Calvin, jehož autorita v světě protestantském zatím byla tolik vzrostla, zdál se jim býti mužem, který by dovedl zavést pořádek do rozháraných poměrů a přimět Bern k ústupkům. Proto byl již r. 1540 žádán, aby se vrátil, a učinil to roku následujícího. Jistě k tomu přispěla i epizoda jeho literární činnosti. Odchodu Calvina z Ženevy užil totiž vzdělaný a duchem Erasmovým dotčený kardinál Sadoletto k tomu, aby napsal dopis, vybízející Ženevany, aby se vrátili do římské církve. Poněvadž se v čas proti tomu nikdo neozval ani z Ženevy, ani z Bernu, aby odpověděl, sáhl Calvin k peru a napsal rychle jednu z nejskvělejších obran reformace, které se dostalo i Lutherova souhlasu.

Ale ani po návratu do Ženevy nebyl Calvinův život bez těžkých a zlých bojů. Nastává mu znovu drobná válka s odpůrci, která trvala přes deset let. Hned se ujal práce, aby spořádal církevní poměry; liturgie byla přetvořena podle vzoru štrasburského a v ní hojně popřáno místa zpěvu žalmů. Vydán nový katechismus a základní *Ordonnances ecclésiastiques*. Při jednání o nich byl Calvin sice nucen učiniti přece jisté ústupky, jež zvětšily pravomoc světské svrchovanosti při ustanovování a potvrzení kazatelů a ve věcech manželských; zároveň však byly vytvořeny dvě instituce, které měly pronikavý vliv na osudy města. První z nich bylo shromáždění duchovenstva „*La vénérable compagnie*“ — Ctihodné shromáždění — to byl jeho úřední název. Úkol tohoto sboru je především, aby zabezpečil jednotu učení.

Před tím sborem mohli býti vyslýcháni duchovní, jejichž chování dalo důvod ke stížnostem, a odtud mohl také vyjít návrh k světské vrchnosti na jejich potrestání. Kromě toho noví kazatelé tu byli zkoumáni i co do učení i co do mravného chování. Žádný kazatel nesměl býti městem ustanoven, nebyl-li schválen touto korporací. Druhou důležitou institucí byla *konsistoř*, v níž vedle duchovních zasedá 12 laiků (starších — presbyterů), vybraných malou radou ze všech tří rad, ale v dohodě s duchovenstvem. Tím se ženevské řády staly základem všech církevních ústav presbyteriálních. Konsistoř je dozorčí úřad i soudní dvůr, jehož dozor se vztahuje na veškeren občanský a rodinný život. Ani tentokrát nedosáhl ovšem reformátor pro konsistoř úplného práva exkomunikace; spor o tom byl vyrovnán nejasnou formulí, která byla původem nových dalších bojů. V těchto letech měl Calvin největší starost o to, aby našel vhodné spolupracovníky, a bylo zejména bolestné pro něho, když se rozešel s učeným *Sebastiánem Castelliem* pro odchylky dogmatické, které nepokládal za závažné, ale které nechtěl trpěti, poněvadž si přál, aby mezi kazateli byla naprostá jednota.

Od roku 1545 konsistoř začala hnáti útokem na lehkost mravů, která tu byla značná jako ve všech bohatých městech; zákonodárství ženevské rozšířilo se na vše, co s ní souviselo, na všechny bujnější zábavy a tance; zvláště urputný boj byl veden k potlačení pijanství. Dokročeno i na nádheru a okázalost v oděvu u mužů i žen, dívek i nevěst, i nemírnost svatebních veselí. Proti těmto přísným zákazům, sešerujícím ve jménu božím všecek život, jakož i proti hojnému vylučování od večere Páně a důsledkům toho v občanském styku zvedá se ovšem tuhý odpor, proti Calvinovi ostře zahrocený. Mezi jeho odpůrci byli zastoupeni též tak zvaní „libertini“, spirituálové pantheistického ražení; na kolik s tímto základním názorem spojovali i pohlavní volnost, nedá se říci. V tomto boji Calvin nešetřil

nikoho, ať byl stavu jakéhokoli; snaží se uplatnit církevní kázeň i proti vyšším třídám a zlomiti oposici, která při spojení církevních a politických věcí měla také ráz politický. Oposice byla zejména silně zakořeněna mezi starousedlým zámožným obyvatelstvem ženevským, které s nevolí snášelo vládu cizince a cizinců, francouzských přistěhovalců, mezi nimiž jmenujeme aspoň Theodora Bézu, potomka staré burgundské rodiny. Také někteří vynikající Italové inkvisicí pronásledovaní, se v Ženevě usadili. Přemnoho občanů bylo za sporů těch vypověděno z města a dosti jich i popraveno. Roku 1548 oposice proti Calvinovi nabyla vrchu a podobalo se, že dojde k jeho druhému odchodu z města, když tu rozhodný obrat způsobil proces s antitrinitářem Servetem, proces, který přes všechny polehčující okolnosti zůstává temnou skvrnou na životě reformátorově.

Michael Servet, muž ohnivý, nadaný bystrým rozumem a překypující fantasií, narozen v Aragonii, vydal r. 1531 spis: „*De Trinitatis erroribus*“, potom „*Dialogorum de Trinitate libri duo*“, v nichž ostře potíral orthodoxní nauku o Trojici, společnou katolíkům i protestantům. Poněvadž mu ten spis učinil nemožným pobyt v Německu, odebral se do Paříže, studoval medicínu a usadil se konečně ve Vienne, kde se stal hledaným lékařem, žije navenek jako katolík. Tam r. 1553 uveřejnil pod jménem Villanovanus nový spis „*Christianismi restitutio*“. V něm se ukazuje pantheistickým novoplatonikem a obnovuje alexandrijské spekulace o Logu. Byl přesvědčen, že tím obnovuje přednicejské křesťanství a že potomní zkáza křesťanství je vyznačena především naukou o Trojici, papežstvím a křtem dětí; míní proto, že nauku o Trojici je nutno nahraditi názorem o procesu, kterým deifikace přes zbožněného člověka Krista vede ke zbožnění obrozeného a pokřtěného člověka, takže znovuzrozený člověk je totožný s Kristem. Ohromnou zaslepeností Servetovou bylo, že se snažil získati ženevského reformátora pro tyto ideje, a ještě větší neprozřetelností bylo, když, byv prozrazen — na kolik vinou Calvinovou dodnes nelze určit — a prchnuv z vězení, zastavil se v Ženevě. Na žádost Calvinovu byl ihned uvězněn. Odpůrci Calvinovi udělali tu velikou chybu, že v zahájeném procesu větší nebo menší měrou se ujímali Serveta, neboť tu šlo o dogma o Trojici, jehož popírání bylo i v očích reformátorů popíráním samotného křesťanství a které v oblasti kalvinské bibličnosti nabylo opět na nějakou dobu skutečné životnosti. Proto také dobrá zdání švýcarských církví dopadla s veškerou ostrostí proti Servetovi, který přeceňoval oporu, již měl v oposici protikalvinské. Byl odsouzen k smrti a upálen r. 1553. Čin ten vzbudil ohromné vzrušení a zbažil Calvina četných sympatií v ostatním světě, ač na příklad *Jindřich Bullinger* v Curychu a sám *Melanchton* hájili jeho čin, kdežto *Castellio* v Basileji zvláštním spisem neváhal ostře vystoupiti proti názoru, že by kacíři měli býti stíháni trestem smrti. V samé Ženevě však pád Servetův způsobil, že Calvinova vážnost ve všech směrech vzrostla a že konečně zvítězil úplně, poněvadž se od jeho odpůrců oddělila široká střední strana.

Calvin nyní přece dosáhl toho, že právo exkomunikace bylo úplně ponecháno konsistoři bez odvolání k radě. Když nadto jeho přátelé opět nabyli v radě většiny, snažili se zesílit svou posici tím, že dali opět občanské právo velkému

počtu přistěhovalých Francouzů, až tvořili v městě asi polovinu obyvatelstva. A odpor proti tomu vzniklý byl zlomen opět vězením a popravami. Vážnost Calvinova byla dále zesílena tím, že díky jeho pevnosti a obratnosti diplomatické byl Bern vlivem ostatních švýcarských kantonů přinucen svůj spolek s Ženevou obnoviti na věčné časy, když Ženevě hrozilo nové nebezpečí od vévody savojského. Tím se Ženeva stala trvale částí švýcarského spolku. Bern přesto nerad viděl vítězství ženevských řádů v románské části Waadtska a vypudil přívržence Calvinovy z kvetoucí akademie lausanské. Tento krok však naopak posloužil Calvinovi, neboť mu poskytl dostatek schopných sil, kterých potřeboval pro *akademii ženevskou*, založenou r. 1559, a zejména Béza, vypuzený z Lausanne, se stal jejím prvním rektorem. Vzorem akademie byla proslulá škola Sturmova v Štrasburku. Brzy se tam hrnuli studenti se všech stran a mocně na ně působili nejen učitelé, nejvíce Calvin sám, ale i celý duch poctivosti, počestnosti a niterné vážnosti, který nyní vyznačoval Ženevu. Dostavují se už účinky tvrdé religiosity a nové organizace církevní, která každého jednotlivce činila odpovědným za vítězství boží vlády v obci. Výsledek této kázně se začal jevit, město opět se pozvedalo hospodářsky, k čemuž pomáhal i velký příliv ukázněných lidí, nemilujících luxus a zavrhujeících požitkářství. Tento způsob života (viz o něm dále) projevil se v rostoucích důchodech města, jež umožnily mimo jiné, aby učitele na akademii platilo zcela jinak, než na př. kurfiřt saský profesory ve Wittenberce. Působení této Calvinovy akademie dá se srovnati jen s působením souvěkých a pozdějších jesuitských kolejí. „Posílejte sem dřevo a naděláme z něho

šípů,“ psal Calvin do Paříže a vskutku tomu tak bylo. Skoro všichni nejodvážnější protestantští kazatelé ve Francii, Anglii, Skotsku, Polsku a Uhrách byli jeho žáci a Calvin s nimi udržoval styky velmi živou korespondencí, řídil jejich práci, dával jim neustále pokyny a posílal povzbuzení; Ženeva se tím stala skutečným střediskem světové politiky evangelické. Calvin udržuje spojení nejen s theology, nýbrž i s laiky oddanými víře reformované, muži i ženami, a projevuje často podivuhodnou pružnost politickou, když na př. po smrti Jindřicha VIII. povzbuzuje protektora v zavádění reformace, nežádá aby zřízení státní církve anglické přetvořil po vzoru ženevském; tuto prozíravost při zásadní neoblomnosti tam, kde podle jeho přesvědčení se nesmělo couvnout, ukazuje i v jiných případech. V letech 1557 až 1560 se toto založení projevuje i v postoji, který zaujal, když byl volán za rozhodčího ve sporech Jednoty bratrské s polskými kalvinisty. Zvláště na srdci mu ležela jeho vlast francouzská a organizace, již si vybudovala důmyslně hugenotská církev několik let před jeho smrtí, je v podstatě opřena o jeho rady a pokyny. Přirozeně jeho péče nesla se také k celému Švýcarsku a tu skutečně dosaženo úspěchu, který pak nabyl výrazu v druhé helvetské konfesi; ale už příprava její k ní, tak zvaná dohoda curyšská (*Consensus Tigurinus*) prohloubila propast mezi reformovanými a luterány hlavně pro článek o Večeři Páně. Calvin v tomto článku víry se odchýlil od Zwingliho.

Svátosti mu nejsou pouhé symboly, pojí se k nim skutečné působení boží, přistupuje-li k nim člověk s věřícím srdcem; nevěřící nebo zavržený člověk přijímá ovšem jen pouhý symbol, není účasten spasné milosti Kristovy. Calvin tudíž proti Lutherovi zavrhuje *bezprostřední* pouto mezi Kristem a živly Večeře Páně; nadto rozličná praxe bohoslužebná činila rozdíl luterství a kalvinství i prostému věřícímu viditelným.

Jako Luther i Calvin učí, že věřící mají poslouchati každou vládu, poněvadž podle slov Pavlových každá vrchnost jest od Boha, než přes to konec konců připouští, že poddaní proti panovníkům, kteří se zpronevěřili svým povinností — tím reformátor rozumí po výtce potlačování čisté pocty boží — mají právo odporu, ovšem ne jednotlivci, nýbrž ústavní orgány a mezi nimi opět zvláště stavovské sněmy. Tato nauka měla později veliký význam v odboji nizozemském, hugenotském a podle všeho i v našem českém.

Když Calvin zemřel r. 1564, mohl býti se svým dílem spokojen, nikoliv již Wittenberg nebo Curych, nýbrž Ženeva byla nyní vůdčím městem reformace evangelické. Řím a Ženeva, Calvin a Loyola, duch kalvinství a jesuitismu stanuly proti sobě jako moci, jejichž vzájemný zápas určoval a zbarvoval především ovzduší následujícího pokolení.

Pro Luthera pravá církev je všude tam, kde se káže slovo boží a je správně vysluhováno svátostmi; na nějaké organizaci takového shromáždění lidí mu nezáleží, kdežto u Calvina takovéto sdružení má sloužiti slávě boží a proto nutnost církevní kázně. Vyvolení jsou tu, aby hlásali čest boží, a tím se dostává do zbožnosti čínorodý prvek, vedoucí k usilovné práci každého věřícího na svém mravním zdokonalení, k němuž cestu ukazují předpisy Starého i Nového zákona. Kalvinská zbožnost nepřestala na pouhém blaženém pocitu, že Kristus naše hříchy na se vzal, a tím se podstatně liší od zbožnosti luterské. Idea všeobecného kněžství každého křesťana, která v luterských církvích prakticky dlouho docházela výrazu jen ve zpěvu církevním, uskutečněna jest záhy v kalvinských presbyterstvech, kde vedle kněží zasedají laikové, způsobem daleko účinnějším než v tehdejší luterství. Máme-li na mysli politickou výchovu národů, učinil pro ni i v dalším svém vývoji kalvinismus mnohem více než luterství. Protiva obou typů reformačních na obou stranách jest v 16. stol. a v první polovině 17. stol. tak živě pocítována, že obě skupiny, namnoze soupeřící zvláště v Německu, ztratily v té době takřka porozumění pro náboženský základ, oběma společný.

Calvin, kráčeje i tu v šlépějích Bucerových názorů, důmyslnou kritikou středověkých thesís o lichvě dovozuje, že přípustné jest mírné *braní úroků* z peněz půjčených; činí to arcit' s klausulemi, které se hrozivě obracejí proti lichvářskému zneužití nouze chudých, ale tím přece jen prolamuje zákazy staré církve, které ovšem v praxi také byly různou kasuistikou obcházeny. Calvin sám v Ženevě povzbuzoval činnost v průmyslu textilním a také se účastnil prací, které upravovaly civilní proces. Racionální způsob života, o němž byla již řeč, opřený o nové pojetí ideje povolání, jíž se dostalo náboženského posvěcení v každodenním životě, i výtěžném, *přispěl* nepochybně ke *vzniku ducha kapitalistického*, který nehro-

madí bohatství, aby je ztrávil v rozkošnickém a pohodlném životě, nýbrž vede k hromadění plodných přebytků; na půdě kalvinské zvláště vedl k tomu, že boháči tam více než jinde cítili povinnost, svého majetku a přebytků svého bohatství užívat k podpoře institucí a snah křesťansko-humanitních a křesťansko-kulturních. Za to luterství dalo světu v celku více jemných náboženských osobností než kalvinismus. Německý idealismus 18. a 19. století mohl snad vyrůst jen na této půdě náboženské.

Ve vlasti Galvinově, ve *Francii*, bylo ovšem v letech, kdy jeho boj o nové řády křesťanské v Ženevě vrcholil a plným vítězstvím se končil, směru evangelickému prožiti dobu nejtěžšího utrpení.

Po Františkovi I. vládl tam *Jindřich II.* (1547—1559), muž skrovnějších darů duševních než jeho otec, značně závislý na svém okolí. Jeho choť, mladá *Kateřina Medicejská*, porodila mu deset dětí, od veškerého vlivu na choť byla však odstrčena přistárlou maitresou Jindřichovou, *Dianou de Poitiers*, jejímž přičiněním především i za nevládného a zamlklého krále, který sám neměl živého vztahu k vyšší činnosti ducha, dvůr francouzský zachoval svůj lesk. Výtvarné umění rozkvétá dále nákladnými stavbami zámků královských, jako bylo *Fontainebleau* nebo Dianin zámek *Anet*, kde vynikající umělci, *Philibert de l'Orme*, nebo geniální sochař *Jean Goujon* mohou vtiskovati renesanční tvorbě výrazné rysy francouzského ducha.

Vlastním důvěrníkem královým zůstal po celou dobu vlády connétable *Anne de Montmorency*, opřený o dvorskou stranu, ve které významné místo měli tři jeho synovci z rodu *Châtillon*, z nichž zejména dějinného významu pak nabyl *Gaspard Coligny*, vyznamenaný již v mladém věku vysokou hodností korunního admirála. Se skupinou tou soutěží prudce rod *Guise*, magnáti lotrinského původu, které do popředí posunul také sňatek jejich sestry Marie se skotským králem Jakubem V. Mladá dědička skotského trůnu, z tohoto sňatku vzešla, Marie Stuartovna, byla pak zasnoubena s dauphinem francouzským, nejstarším synem Jindřicha II. Sou-

peřství s Karlem V., jež přeřlo jako otcovské dědictví na tohoto krále, vyhrotilo se r. 1552 opět ve válečnou srážku, která, jak jsme již v předchozí kapitole viděli, zachránila německé luterství a urovnala mu cestu k náboženskému míru augšpurskému. S abdikací Karla V., jež v zápětí potom následovala, zdálo se některou chvíli, že přijde i delší oddech v krvavém soupeřství francouzsko-habsburském, který Jindřichovi II. zajistil kořist biskupství zabraných v lotrinském pohraničí říšském. Příčiněním nového papeže Pavla IV., ostře zaujatého proti španělské moci mladého dědice Karla V., Filipa II., vzplanula však v zápětí válka znova a nabyla značného rozsahu tím, že se válčilo opět nejen v Itálii, nýbrž účastí Anglie na straně španělské, a Skotska na straně francouzské, severní bojiště nabylo váhy. Těžké porážky francouzské u *St. Quentinu* (1556) a *Gravelingen* (1558) byly tu poněkud vyváženy dobytím anglického Calais, ale ta i ona strana dospěla posléze k takovému vyčerpání sil finančních a úvěrových, že věc nabyla rázu skutečných úpadků, o jejichž důsledku pro vývoj kapitalismu v 16. věku již nahoře byla zmínka. Mírem zpečetěným v *Cateau-Cambrésis* skončila tudíž válka na jaře r. 1559 kompromisem, o němž ještě bude řeč v kapitole následující.

Jindřich II. byl v tuhém pravověří přesvědčen, že královskou povinností jeho jest, „luterské“ bludy v říši své se vším úsilím potlačovati, i když zevní spojenectví s luterskými knížaty v Němcích se svým svědomím dobře dovedl srovnati. Zároveň činil si zejména nejvyšší soudní dvůr královský, pařížský parlament, pilným úkolem, tvrdě stihati evangelické skupiny po Francii rozeseť, a zvláštní komoře jeho, k cíli tomu činné, dostalo se pro její horlivost v upalování postižených kacířů názvu „*chambre ardente*“. I jiné parlamenty provinční a soudy presidiální závodily s touto horlivostí, zvláštními královskými edikty opětovně podněcovanou.

Přes to přese všecko rostl v rozličných částech Francie počet stoupenců směru evangelického, sdružujících se k tajným bohoslužbám a schůzkám. Počíná tu mocně působiti propaganda z blízké Ženevy, a duch Calvinův stává se celému hnutí jednotící základnou a podnětem k účinnému spětí roztroušených hloučků v ústrojnou jednotu konfesijní. Podle ženevského vzoru vytvářejí si tajné obce, pro něž znenáhla se počíná ujímati i jméno „kalvinistů“, organizace v čele s kazateli a konsistořemi, a z jejich vzájemného styku vyrůstají pak i náběhy k společným *synodám*. Zvláště důležité pak bylo, že hnutí získalo si i v nejvyšších kruzích stoupence. Na jihu zůstala mu zejména oporou dcera Markéty Navarrské, *Johanna d'Albretová*, choť *Antonína Bourbonského*, prince z rodu královského, jež ve svém navarrském panství měla osobitou oblast moci. Zároveň získalo však kalvinství budoucího muže vůdčího v admirálovi Colignym a některých jiných osobách u dvora mocných. Sebevědomí z toho přirozeně vzrůstající, které se ozvalo r. 1558 již i ve veřejných průvodech stoupenců evangelia, zostřilo ovšem naopak přesvědčení královo, že jest třeba vážněji než dosud vystoupiti vůči této setbě kacířství. Mír uzavřený r. 1559 měl býti tudíž provázen novým zostřením náboženské persekuce; Paříž vidí popravy i tak významných osob, jako byl *Anne du Bourg*, člen parlamentu, který si troufal žádati veřejně svobodu svědomí, a tvrdilo se dokonce, že mírovou smlouvu provázela tajná jednání mezi Jindřichem II.

a Filipem II. o společné akci proti Ženevě. V tomto napětí, kdy v Paříži tajně se sešla první obecná synoda francouzských reformovaných obcí za přítomnosti Calvinových poslů, závažnou změnu přinesla v červnu 1559 náhlá smrt Jindřicha II., zraněného při turnaji, konaném na oslavu sňatku jeho dcery Alžběty s Filipem II., podruhé ovdovělým. Nastoupením jeho nedospělého syna Františka II. mění se poměry dvorské ve Francii tak podstatně, že věc měla rozhodný význam i pro další vývoj zápasu mezi evangelickým hnutím a katolickým pravověřím v celé západní Evropě.